

МОКЛЯК В. М., доктор педагогічних наук, доцент

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ФІНАНСОВА АВТОНОМІЯ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: БОРОТЬБА ЗА ЯКІСНІ ОСВІТНІ ПОСЛУГИ ЧИ ВДАЛІ РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

Автономія була й лишається одним із основних принципів успішної діяльності закладу вищої освіти. Доктрину суверенного вишу професор Женевського університету, доктор Б. Ольсон сформулював так: «Ідеальний незалежний університет повинен мати свободу у виборі керівника, моделі управління, об'єктів наукових досліджень, суспільного замовлення» [1]. Лише в такому університеті може сформуватися гармонійно розвинена особистість, яка стане справжнім майстром своєї справи.

Слід зазначити, що реалізація академічних свобод і права автономії не може бути абсолютною. У світі немає жодної держави, яка б не здійснювала контроль над своїми університетами. В останнє десятиліття ХХ ст. одержала поширення ідея про обмеження академічних свобод. Йдеться про високу моральну відповідальність університету перед суспільством і державою і, отже, про його підзвітність цим інститутам. На те прямо вказано в ст. 13. Всесвітньої декларації про вищу освіту для ХХІ століття: «Вищим навчальним закладам має надаватися *автономія* в їхніх внутрішніх справах, однак така автономія повинна супроводжуватися чіткою підзвітністю уряду, студентам і суспільству загалом» [2, с. 15]. Свобода навчання, нерозривно пов'язана зі свободою викладання й наукових досліджень, полягає в тому, щоб студент мав право вибирати курси, які відповідають його науковому інтересу. На жаль, на практиці

ступінь академічних свобод найчастіше визначається джерелом фінансування вишу.

Якщо в 60-х рр. ХХ ст. системи вищої освіти західноєвропейських країн вирізнялися чіткою централізацією, то в 70-і рр. з'являється тенденція до децентралізації органів управління й демократизації. Для кінця 80-х рр. характерні такі напрями: 1) збільшення кількості представників бізнес-структур в управлінні вищою школою; 2) зміна методів управління закладами вищої освіти; 3) залучення до управління фахівців у галузі наук про освіту й управління; 4) підвищення гнучкості процесу підготовки в окремому виші, зміна структури для розв'язання нових завдань [3, с. 12].

Також у цей час у зв'язку з посиленням конкурентної боротьби у сфері вищої освіти першочерговою постає проблема підвищення якості підготовки фахівців. Це викликало потребу вдосконалення системи управління вищою освітою, яка, враховуючи нові виклики суспільства, має бути самокерованою і саморегульованою. Повинен відбутися перехід від державного управління до принципів ринкової регуляції. Це передбачає суттєве розширення автономії, розробку детальних показників і критеріїв оцінки якості навчання й наукових досліджень, перехід до вибіркового пріоритетного фінансування залежно від рейтингу навчального закладу, розвиток конкурентної боротьби у сфері вищої освіти, зведення до мінімуму всіх видів централізованої дії держави на діяльність університетів.

У зв'язку із цим надзвичайно важливими є питання якості вищої освіти та відповідальності за надані освітні послуги. Здобувачі вищої освіти високо цінують якість знань: «Кожен прагне до досконалості. Вона є не просто стандартом зовнішнього оцінювання, а одиницею цінності, з

допомогою якої університет сам себе репрезентує, що забезпечує йому інтелектуальну автономію в сучасну епоху» [4, с. 51].

Зараз у світі налічують близько 11000 вищих навчальних закладів, у яких навчаються біля 70 млн. студентів. Розміри видатків з бюджету на утримання цих навчальних закладів порівнялися з видатками на соціальну сферу. Саме через це автономію університетів у різних країнах (зокрема, Англії) обмежують, адже держава хоче контролювати використання коштів, які виділяє на вищу освіту [1].

В. Добреньков і В. Нечаєв наводять два аргументи, чому університети так сильно захищають свою автономію: 1) підтримка академічного етосу, при якому лише й можна розвивати науку й інтелектуальну еліту; 2) в університеті формується майбутнє суспільства – духовний й інтелектуальний потенціал. «Автономія університету передбачає пошук оптимального положення між державним управлінням і самоврядуванням» [5, с. 283].

Сучасний університет повинен функціонувати в умовах суперечності – з одного боку, він має зберегти свою автономію, з іншого – посилювати взаємодію із суспільством й економічним життям. На жаль, більшість вишів сучасної України наділена рисами «державної машини постіндустріального типу» [6, с. 33], яка підконтрольна державі, особливо адміністративно й фінансово, ступінь академічних свобод незначний порівняно з іншими країнами. Управління ж, організація та діяльність закладів вищої освіти повинні здійснюватися з дотриманням принципів інституційної автономії, академічних свобод, самоврядування, системності, наступності, науковості, гуманізації, демократизації, компетентності, цілеспрямованості, оптимізації, активності й ініціативи, виконання працівниками вишів своїх обов'язків, відкритості, прозорості, суспільної відповідальності тощо. Рекомендаціями щодо використання автономії та академічних свобод для подолання зазначених вище

системних проблем вищої освіти є: 1) кадрова політика; 2) матеріально-фінансове забезпечення; 3) контроль якості освітніх послуг; 4) співпраця держави й суспільства та ін.

За часів незалежності України почався бурхливий процес реорганізації системи вищої освіти, поступово окреслюється її європейський вектор. У суспільстві постійно спостерігається процес «вирівнювання»: виклики суспільства \Rightarrow нормативне регулювання вищої освіти \Rightarrow діяльність університетів. За результатами проекту «ATHENA», що реалізований за підтримки Європейського Союзу [7], університети України зараховані до так званого «середньо низького» кластеру фінансової автономії (рівень її зафіксовано на рівні 46 %, тоді як у Молдові – 49 %, Вірменії – 66 %; найвищі показники мають Люксембург – 91 %, Естонія – 90 %, Велика Британія – 89 %). Перспективним шляхом підвищення рівня фінансової автономії автори проекту вважають дослідження способів диверсифікації грошових потоків і розширення фінансування університетів.

Отже, автономія й академічні свободи – одні з провідних принципів функціонування закладів вищої освіти. Високий рівень саме фінансової автономії має прямий зв'язок з якістю освітніх послуг, хоча це не виключає і небезпеки для вишу у вигляді надмірного контролю з боку суспільства, бізнес-структур і держави. Перспективні шляхи підвищення рівня фінансової автономії закладів вищої освіти – залучення фінансів з недержавних джерел і збільшення обсягу фінансування (з одночасним забезпеченням якості наданих освітніх послуг і відповідальністю вишу).

ЛІТЕРАТУРА

1. Волосникова Л. М. О принципе академической автономии. *Университетское управление: практика и анализ*. 2005. № 5. С. 44–49.

2. Заключение доклад Всемирной конференции ЮНЕСКО «Высшее образование в XXI веке: Подходы и практические меры» (г. Париж, 5–9 окт. 1998 г.). Париж. 1998. 21 с.
3. Габриэлова Т. Ю., Кондратов В. Т. Современные концепции и проблемы управления вузами. Киев : Ин-т кибернетики имени В. М. Глушкова, 1993. 36 с.
4. Ридингс Б. Университет в руинах. Москва : Высшая школа экономики, 2010. 304 с.
5. Добренков В. И., Нечаев В. Я. Общество и образование. Москва : ИНФРА-М, 2003. 381 с.
6. Верланов Ю. Ю., Казарезов А. Я. Академічні свободи та автономія університетів: новий формат економічних відносин з державою. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. 2009. Т. 109. Вип. 96. С. 32–37.
7. Автономія університетів України: аналіз і план дій / Відділ з питань управління, фінансування та розробки державної політики. Асоціація Європейських Університетів. 2012–2015. Брюссель, 2011. 38 с.